

РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

О.В. Шевченко

Національна свідомість та самосвідомість є однією із найважливіших складових психологічної структури особистості, важливу роль у становленні якої відіграє усвідомлення людиною своєї належності до певної національної спільноти.

Інтерес до етнонаціональної ідентичності з боку західних дослідників має достатньо тривалу історію. У радянській же психологічній науці ідентифікація людини з національною спільнотою протягом певного часу із зрозумілих причин залишалася поза увагою вчених [1]. Про це свідчить дуже мала кількість праць, присвячених цій проблематиці. Лише останніми роками арсенал теоретичних концепцій, а отже, й вітчизняний банк емпіричних даних щодо проблем етнічної та національної ідентифікації особистості поповнився, на жаль, вельми незначною мірою (Алексеева М.І.; Боришевський М.Й.; Васютинський В.О.; Володарська Н.Д.; Гансова Е.А., Максимюк Ю.Т.; Івончик Г.Ф.; Коростелина К.В.; Романова О.Л.; Фоминых В.П.; Шульга М.А.; Яблонська Т.М. та ін.).

Проте, слід наголосити, що розкриття особливостей процесу пошуку людиною свого місця в соціальному просторі є однією з найбільш фундаментальних проблем в дослідженні особистості, оскільки самовизначення особистості в різних групових утвореннях є центральним моментом у процесі її формування, становлення та розвитку.

Сучасна етнополітична та соціально-психологічна реальність, викликана економічними та соціально-політичними трансформаціями українського суспільства, висуває перед науковцями завдання проведення психологічного дослідження національної ідентифікації особистості. Серед найактуальніших питань, що потребують відповіді, постають питання про

психологічні причини зростання значущості національної ідентичності в наш час, особливості трансформації ідентичності громадян, до якої призвела зміна соціально-психологічного клімату у суспільстві, психологічні особливості формування національної ідентичності у підростаючого покоління в поліетнічній Україні.

В рамках останньої з окреслених проблем знаходиться питання про чинники, що сприяють формуванню та підтриманню національної ідентифікації школярів та студентів, серед яких найбільш значущими є такі елементи національної культури, як рідна земля, мова народу, його історичне минуле, національні обряди, звичаї та традиції, уявлення про спільність походження членів спільноти та риси національного характеру, релігія народу, а також елементи духовної культури.

Формування національної самосвідомості людини підпорядковується певним закономірностям і складається з низки фаз. Цей досить складний та тривалий процес відбувається у конкретному етнонаціональному середовищі під впливом багатьох чинників різного походження [2].

Пробудження національної самосвідомості відбувається у дитячому віці під впливом сімейного середовища, друзів, знайомих, ровесників. Пізніше в цей процес включаються інші осередки соціалізації – дошкільні заклади, школа, вуз, позашкільні установи тощо.

Протягом тривалого періоду етнізації здійснюється формування системи уявлень людини про широке коло етнонаціональних феноменів, яка містить у собі знання про культурні та психологічні особливості свого та інших народів, історичне минуле власної національної спільноти тощо. Сформована таким чином складна система знань стає підґрунтям для усвідомлення людиною власної тотожності з конкретним народом, пізнання власних психологічних особливостей, що характеризують особу як члена національної спільноти, в результаті чого індивід усвідомлює себе представником певної нації [4].

Наше дослідження показало, що серед чинників, які сприяють формуванню та підтриманню національної ідентифікації, найбільш значущими сучасна молодь вважає такі елементи національної культури, як рідна земля, мова народу, його історичне минуле, національні обряди, звичаї та традиції, а також духовна культура народу [3].

Цілісне розуміння особливостей ідентифікації людини з національною спільнотою неможливе без конструювання тієї ієрархії реально існуючих етнічних ознак (або індикаторів самоідентифікації особистості з етносом), які людина усвідомлює як такі, що об'єднують її з іншими представниками етнонаціональної спільноти. Для більш повного та глибокого розуміння особливостей національної ідентифікації української молоді в сучасних умовах становлення молоді держави та трансформації суспільства, що супроводжує процеси державотворення, ми вважаємо за доцільне детально зупинитися на ролі кожного з зазначених елементів ідентифікації особи з етнічною спільнотою в процесі формування національної самосвідомості підростаючого покоління.

У даній статті ми зосередили увагу на дослідженні ролі духовної культури у формуванні національної свідомості та самосвідомості сучасної молоді за допомогою визначення двох показників: 1) рівня знань школярами та студентами духовної культури свого народу та 2) ставлення до неї (ступеня орієнтації на культурні цінності свого народу в повсякденному житті).

1. Індикаторами рівня знань видів традиційної духовної культури (так званого фольклорного блоку), є знання народних пісень, казок, старовинних оповідань, а також народних танців. Респондентам були поставлені наступні запитання: 1) “Які Ви знаєте старовинні народні оповідання (перекази, легенди) про народних героїв або про інших видатних особистостей?”, 2) “Згадайте, які Ви знаєте національні казки?”, 3) “Які Ви пам'ятаєте народні пісні (про працю, про любов, хороводні,

весільні пісні, частівки, колискові)??”, 4) “Які Ви знаєте національні, народні танці?”.

Результати нашого дослідження свідчать про те, що рівень знання студентами духовної культури народу є недостатньо високим. Особливо це стосується молодих людей, що мешкають у південному та північно-східному регіонах України. Винятком є лише знання народних казок: практично всі студенти знають їх і написали в анкеті декілька назв українських казок. Лише один студент, який є представником східноукраїнської вибірки, зізнався, що не знає жодної української казки.

Що ж стосується пісень українського народу, то їх знання студентами знаходиться на значно нижчому рівні. Лише третина молодих людей з північно-східних областей України (33,3 %) змогла назвати хоча б по одній назві пісень різних жанрів (про працю, про кохання, хороводні, весільні, колискові пісні та частівки). 56,7 % юнаків та дівчат цього регіону частково впоралися з цим завданням (вони виявили знання пісень декількох жанрів із запропонованих у анкеті) та 10 % молодих людей зовсім не знають українських пісень.

Знання народних пісень південноукраїнських студентів знаходяться приблизно на такому ж рівні. 10 % респондентів зовсім не впоралися з завданням, решта вибірки (90 %) впоралися з ним частково.

Набагато кращою виглядає картина у західному регіоні, де всі 100 % досліджуваних знають пісні українського народу (63,3 % змогли згадати пісні всіх жанрів, і 36,7 % - пісні переважної їх більшості).

Значущі відмінності за показником рівня знань студентами різних регіонів країни пісень свого народу, можливо, пов'язані з особливостями розповсюдження в них української та російської мов, від чого, очевидно, залежить також частота використання українських або російських пісень.

Рівень знання молоддю народних танців виявився таким: на півдні країни та у північно-східному регіоні відповідно 10,3 % та 6,7 % студентів

взагалі не змогли назвати жодного українського танцю. Переважна більшість респондентів (83,3 % у північно-східній вибірці та 53,4 % - у південній) знають лише один танок українського народу – гопак. І тільки 36,3 % студентів з південної України та 10 % - з північно-східної знають декілька танців: гопак, коломийка, козачок, подолянка.

У західному регіоні країни практично всі представники студентської молоді (87,1 %) назвали декілька танців свого народу, і тільки у 12,9 % досліджуваних знання обмежуються одним гопакком.

Таким чином, рівень знань духовної культури свого народу значно кращим виявився у студентів західного регіону України. На сході та півдні України рівень відповідних знань є набагато нижчим. Якщо ж говорити про узагальнений показник рівня знань сучасними юнаками та дівчатами духовної культури свого народу, то його можна вважати середнім: лише 6,15 % студентів України взагалі не знають танців та пісень свого народу, 55,5 % респондентів мають часткове уявлення про них, 38,35 % - добре знають українську духовну культуру.

2. Особливості ставлення студентів до духовної культури свого та інших народів також має допомогти нам оцінити роль духовної культури в процесі національної ідентифікації молодих людей. Низка запитань, що були поставлені студентам та мали на меті висвітлити їх ставлення до духовної культури свого та інших народів, розкриває реальне віддання переваги культурним цінностям свого або інших народів. Були запропоновані наступні запитання: “Які пісні, танці Вам подобаються?”, “Книгам яких письменників Ви віддаєте перевагу?”.

Результати аналізу відповідей показали, що загалом студенти практично не орієнтуються на етнічні цінності свого народу. Так, наприклад, українським танцям віддають перевагу лише 3,45 % студентів південного регіону. Дещо більшій кількості (16 %) респондентів, що мешкають у північно-східній частині країни, подобаються національні

танці. На заході України цей відсоток складає 34,2 %. Але більшість студентів віддають перевагу сучасним танцям (80,8 % - у південному, 44 % - у північно-східному та 50,2 % - у західному регіоні).

Що стосується музичної творчості, то серед студентів різних областей країни найбільшими прихильниками народних пісень та пісень, складених за словами національних авторів є знову ж таки досліджувані – мешканці західної України (32,8 % молодих людей віддали перевагу цьому пунктові в анкеті). У північно-східному регіоні та на півдні країни цей показник є значно нижчим – 13,8 та 6,9% відповідно. Найбільшій частині студентів усіх регіонів (а особливо – північно-східного та південного) подобаються всілякі пісні – свої (національні), народів СНД, а також зарубіжна естрада. У північно-східному регіоні цей відсоток складає 79,3 %, у південному – 65,5 %, у західному - 53,1%.

Наступне запитання стосувалося того, книгу якого письменника перш за все прочитали б респонденти – українського письменника, що надрукована українською мовою, або російського автора (чи представника іншого народу СНД, або зарубіжного письменника), яка опублікована російською. Відповіді на це запитання висвітлили таку тенденцію: 20 % студентів північно-східного регіону та 31 % молодих людей південного віддають перевагу російськомовній літературі та додають, що книгами національних авторів, які пишуть українською мовою, вони мало цікавляться.

Прочитають обидві книги, незалежно від національності авторів та мови, якою вони написані, - 73,3 % респондентів північно-східного та 69 % досліджуваних південного регіонів.

Західний регіон відзначився тим, що значна частина студентів (44,9 %) перш за все прочитають книгу українського автора, книгу іншого за національною ознакою письменника вони теж прочитали б, але за умов, якщо вона буде перекладена українською мовою. 13,4 % західних

студентів віддають перевагу книзі виключно свого (національного) автора, яка надрукована українською. Цікаво, що серед студентів південного регіону взагалі не знайшлося таких, що обрали б у своїх відповідях два зазначені варіанти. Серед респондентів північно-східного регіону лише 6,7 % віддають перевагу книзі національного письменника, яка опублікована українською мовою.

Можна зробити висновок, що на заході України студентська молодь більшою мірою орієнтується на національні цінності, віддає перевагу мистецтву свого народу, ніж на півдні України та у її північно-східній частині. Але, все ж таки, уподобання українських студентів більшою мірою знаходяться у сфері сучасного, переважно західного мистецтва. Що стосується літератури, то тут також лише на заході країни студенти надають перевагу національним авторам, які пишуть книги українською мовою. Північно-східний та південний регіони відрізняються тим, що їх молоді мешканці більшою мірою схильні читати книги різних письменників як українською, так і російською мовами. Та значна кількість респондентів віддають перевагу книгам російських авторів, що опубліковані російською.

Таким чином, духовна культура українського народу відіграє доволі важливу роль у житті його молодих представників як консолідуючий чинник, на основі якого виникає усвідомлення причетності до своєї національної спільноти: 19,1 % молодих людей віддають перевагу творчості свого народу (стародавній або сучасній), 56,7 % захоплюються творчістю не лише свого, але й інших народів (зокрема, російського та інших народів СНД), і лише 24,3 % юнаків та дівчат віддають перевагу російськомовній літературі.

Однак, важливо підкреслити, що в процесі становлення національної ідентичності західноукраїнської молоді духовна українська культура відіграє значно більшу роль порівняно з південноукраїнською молоддю та

студентами з північно-східного регіону України. Про це свідчать такі дані: на сході та півдні країни лише 8 % та 7,6 % відповідно орієнтуються на етнокультурні цінності українського народу, тоді як в західному регіоні України частка таких студентів є значно більшою 41,8 % (відмінності є значущими на рівні $p \leq 0,001$).

Важливо додати, що показники національної ідентифікації молоді різних регіонів також мають суттєві відмінності. Так, актуальність та міра національної ідентифікації студентів західної частини країни характеризується значно вищим рівнем, порівняно з відповідними показниками, зафіксованими в самоописах респондентів з півдня та північно-східних областей України.

Іншими словами, у молодих мешканців заходу України висока актуальність та міра національної ідентифікації поєднуються з доволі високим рівнем знань духовної культури українського народу та прагненням дотримуватися їх у реальному житті. Тоді як у самосвідомості студентів, які представляють південні та північно-східні частини країни ми спостерігаємо поєднання порівняно низького рівня актуальності та ступеня ідентифікації з національною спільнотою та доволі низького рівня знань зазначеної сфери культури народу та низького рівня орієнтації на неї в реальному житті.

Таким чином, у нашому дослідженні були виявлені практично ті самі регіональні відмінності національної свідомості та самосвідомості студентів, про які останні десятиліття говорять багато дослідників. Специфічні особливості регіонів України, які стали відображенням специфіки історичного розвитку окремих українських земель, ми спостерігаємо і тепер.

Процес формування національної свідомості та самосвідомості у студентів - представників різних регіонів України відбувається нерівномірно та неоднозначно за змістом і якістю. У більшості студентів

(особливо це стосується студентів з північно-східної та південної України) національна свідомість та самосвідомість формується переважно на побутовому рівні: в умовах денаціоналізованого родинного середовища, під впливом наявної політичної ситуації, засобів масової інформації тощо. Відповідно і їх національна самосвідомість, очевидно, ще не досягла належного рівня розвитку, оскільки вимагає інтеріоризації національної ідеї, відображеної на рівні суспільної свідомості. А цей шлях є складним і тривалим. Провідну роль у справі формування теоретичного рівня національної свідомості та самосвідомості, його насиченості науковими знаннями повинні відігравати вищі навчальні заклади. Як це не парадоксально, роль вузу у цьому відношенні має зрости й в західній частині України, де у процесі становлення національної свідомості та самосвідомості українців превалювали не раціональні, а емоційні форми, оскільки і родина, і церква впливають переважно на афективно-емоційну сферу духовного світу особистості.

Література

1. Боришевський М.Й. Національна самосвідомість у громадянському становленні особистості. - К., 2000. – 64 с.
2. Вяткин Б.А., Хотинец В.Ю. Этническое самосознание как фактор развития индивидуальности // Психологический журнал. - 1996. - Т.17, № 5. - С. 69-75.
3. Проценко О.В. Регіональні відмінності громадянської свідомості та самосвідомості української молоді // Психологічні закономірності розвитку громадянської свідомості та самосвідомості особистості: У 2-х т. / М.Й. Боришевський, М.І. Алексеева та ін. За заг. ред. М.Й. Боришевського. Т. 2. К.: Вид-во “Дніпро”, 2001. С. 184-210.
4. Хотинец В. Ю. Этническое самосознание и его роль в развитии

индивидуальности человека: Учебное пособие для спецкурса. - Ижевск: Изд-во Удмуртского ун-та, 1996. - 75 с.

В статье раскрываются результаты экспериментального исследования роли духовной культуры народа в процессе формирования национального самосознания современной украинской молодежи. Показано, что духовная культура является одним из самых важных факторов, которые способствуют формированию и поддержанию национальной идентификации студентов. Однако выявленные региональные отличия особенностей национальной идентификации молодых людей свидетельствуют о том, что процесс формирования национального самосознания представителей разных регионов Украины происходит неравномерно и неоднозначно по содержанию и качеству.

This article describes the results of an experimental research of a role that spiritual culture plays in the process of formation of national consciousness of modern Ukrainian youth. It is shown, that the spiritual culture is one of the most important factors who promote formation and maintenance of national identification of the person. However the revealed regional differences of features of national identification of young people testify that process of formation of national consciousness of the students who live in different regions of Ukraine occurs non-uniformly and ambiguously under the contents and quality.